

DE ABONNEES VAN GIJSBERT VAN LAAR

Middelburgse kopers van het *Magazijn van Tuin-sieraaden*

Martin van den Broeke

Tussen 1802 en 1809 verscheen het *Magazijn van Tuin-sieraaden*, samengesteld door Gijsbert van Laar. Dit modellenboek voor tuinen en tuingebouwen kende een grote populariteit tot ver in de negentiende eeuw.¹ Ook de klanten van de Middelburgse boekhandelaar Salomon van Benthem hadden interesse in het boek. Zijn administratie vermeldt de levering van het boek aan zeven afnemers in de periode 1802-1809 en in 1820 een levering van de tweede druk aan nog een koper. Deze informatie geeft de mogelijkheid om na te gaan wie de geïnteresseerden waren en wat hun achtergronden waren. Zoals te verwachten, was het merendeel eigenaar van een buitenplaats: vijf van de acht kopers. De andere drie waren timmerlieden, een groep waarvan al wel werd aangenomen dat ze het *Magazijn* aanschafte, maar waarvan tot heden nog geen concrete voorbeelden waren gevonden. Daarnaast geeft de boekhouding van Van Benthem inzicht in de verschijningsdata van de afzonderlijke katernen van het *Magazijn*.²

Boekhandelaar Van Benthem

Salomon van Benthem (1769-1843) opende in 1801 zijn winkel op de hoek van de Korte Burg en de Nieuwstraat in Middelburg. Eerder had hij gewerkt als bediende in de boekhandel van de weduwe Abrahams. Binnen korte tijd wist hij zich op te werken en was al rond 1807 veruit de belangrijkste boekhandelaar van de stad en de vaste uitgever van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Hij bood een breed assortiment van hoogwaardige lectuur aan, gaf boeken uit, en opende een leenbibliotheek. De andere boekhandels die in die tijd in Middelburg waren gevestigd, waren veeleer te kwalificeren als kantoorboekhandels, die hoofdzakelijk kranten, papier en schrijfwaren verkochten, naast een bescheiden assortiment aan schoolboekjes, goedkope prentjes en dergelijke.³ De gedetailleerde boekhouding van Van Benthem bevat de rekeningen van al

zijn klanten, met de vermelding van de boeken die ze kochten. Daardoor geeft deze een indruk van zowel de data waarop elk van de katernen van het *Magazijn van Tuin-sieraaden* verscheen, als van de abonnees van het boek. Aangenomen wordt dat de meeste van Van Benthems klanten boeken aanschaffen op rekening en dan eenmaal per jaar hun openstaande factuur betaalden. Dit was in die tijd de regel. Er gingen dan ook waarschijnlijk weinig of geen boeken over de toonbank tegen directe contante betaling. Meer dan de acht genoemde exemplaren van het *Magazijn* zal hij dus niet hebben verkocht.

Leveringsdata *Magazijn van Tuin-sieraaden*

Het *Magazijn van Tuin-sieraaden* verscheen in 24 katernen tussen 1802 en 1809. De frequentie waarmee ze verschenen, was tot op heden onduidelijk. De grootboeken van Van Benthem geven echter een aanwijzing van het patroon. Voor Jacob Hendrik Schorer bracht Van Benthem het volgende in rekening. Voor zijn andere klanten wijken de data hier en daar enigszins af, maar niet veel meer dan een paar dagen. De leveringsdata aan Schorer kunnen dus worden beschouwd als representatief voor de leveringen aan de andere abonnees. Jacob Hendrik Schorer was de enige die de hele reeks vanaf het begin aanschafte en ook tot het einde abonnee bleef. De leveringsdata aan Schorer kunnen dus worden beschouwd als representatief voor het verschijningspatroon van de katernen. Zes andere abonnees begonnen later met hun abonnement en kochten de tot dan toe verschenen delen in een koop, of beëindigden hun afname voordat de reeks was gestopt. De laatste koper kocht in 1820 een herdruk van de hele reeks in één band. Voor Schorer bracht Van Benthem de katernen met de navolgende data in rekening. Voor zijn andere klanten wijken de data hier en daar enigszins af, maar niet veel meer dan enkele dagen.

Afl.	jaar	Datum
1	1802	2 maart
2		25 juni
3		22 november
4	1803	15 maart
5		16 augustus
6		24 november
7		31 december
8	1804	23 mei
9		21 augustus
10		15 november
11	1805	19 maart
12		24 augustus
13		19 november
14		18 december
15	1806	15 januari
16		4 juli
17		29 september
18		31 december
19	1807	27 mei
20		22 juli
21		14 oktober
22		21 december
23	1808	25 oktober
24	1809	1 maart

Het blijkt dat er steeds vier afleveringen per jaar verschenen, ongeveer een per seizoen. In het eerste jaar en in 1804 verschenen daarentegen slechts drie afleveringen. De data zijn die waarop Van Benthem de katernen in rekening bracht bij zijn klanten. Dit zijn dus niet de exacte data waarop de uitgever de katernen naar zijn afnemers verzond, maar zullen wel een redelijk nauwkeurige indicatie zijn van de publicatiedata.

Opmerkelijk is dat in 1808 en 1809 de voortgang stakte. In elk van beide jaren verscheen nog maar één katern. Daarna hield de reeks op. Waarschijnlijk speelde het slechte economische tij een rol bij de stagnatie en de uiteindelijke beëindiging van het project. Deze noodgedwongen beëindiging kan ook verklaren waarom het boek in 24 katernen is uitgebracht en 190 platen telt, in plaats van ronde getallen. Anderzijds wijst de aanwezigheid van een register wel op een nette afronding van het project.

Abonnees

Boekhandelaar Van Benthem had uiteindelijk zeven klanten voor de eerste uitgave van het *Magazijn*. Vijf van hen bezaten een buitenplaats, twee waren timmerlieden. Soms leenden de bezitters hun boek uit aan anderen, waarvan in

het navolgende ook een voorbeeld aan de orde komt, zodat de groep die uiteindelijk kennis nam van de inhoud groter was dan de groep die het boek bezat. Niettemin is het interessant om nader in te gaan op de zeven genoemde klanten van Van Benthem. Zij zullen het boek in ieder geval hebben doorgenomen.

Jacob Hendrik Schorer

Jacob Hendrik Schorer (1760-1822) was afkomstig uit een vooraanstaande familie van bestuurders en was zelf in 1802 toegetreden tot de Middelburgse raad. Zes jaar later werd hij burgemeester van die stad. Later, onder koning Willem I, werd hij de eerste gouverneur van de provincie Zeeland.

Schorer was een abonnee van het eerste uur en kocht alle afleveringen tot en met de laatste, met ingekleurde prenten, meteen bij hun verschijnen. Hij bezat een grote bibliotheek met nog meer boeken over tuinarchitectuur, waaronder de serie *Details des nouveaux jardins à la mode* van G.L. Le Rouge en enkele handboeken over tuinonderhoud en landbouw.

In 1798 was Schorer door erfenis in bezit gekomen van de buitenplaats Toornvliet, even buiten Middelburg. De tuin werd nog in het zelfde jaar voorzien van een slingerende waterpartij naar ontwerp van de Amsterdammer Johannes Montsché. Deze ontwerper overleed het jaar daarna.⁴

Voor de flinke uitbreiding van de tuin naar het zuiden, die in 1802 plaatsvond, vervaardigde Schorer vermoedelijk het ontwerp zelf. De slingerende oevers vertonen een heel wat grilliger verloop dan de gestileerde bochten van de slingervijver in het noordelijke deel van de tuin, wat het vermoeden ondersteunt dat hier waarschijnlijk twee verschillende ontwerpers aan gewerkt hebben.

In het nieuwe tuingedeelte verscheen een grote slingerende waterpartij. Daarin lag een groot eiland, dat was ingericht als weiland, en een tweede, kleiner eiland dat met bos was beplant. De vorm van die waterpartij doet denken aan plaat XV uit het *Magazijn van Tuin-sieraaden*. Het bijschrift bij deze plaat luidt: *Plaat XV bevat het hoofdgedeelte van een aanleg, die verder naar de grootte van het terrein kan uitgebreid worden, of wel binnen deeze bepalingen zoude kunnen blijven.*

Een tweede gelijkenis met diezelfde Plaat XV uit het *Magazijn van Tuin-sieraaden*

is het stukje bouwland met een boerderij aan de rand ervan, die in de zuidoosthoek van Toornvliet is terug te vinden. Van Laar stelt in de toelichting bij de plaat voor om *twee stukken Bouwland, met verschillend graan en andere gewassen beplant* aan te leggen. *[T]usschen deze landen, loopt een laantje, met L gemerkt, aan welks einde zich (...) Een Boere Woningjen, aan het gezicht ontdekt; waarbij in 't klein een Hooibergjen, eene plaats voor het droogen van Melkgereedschap, en al wat men op eene boere werf gewoonlijk vindt, geplaatst is.* Bij Van Laar is deze boerderij bedoeld als ornament. Die op Toornvliet was vermoedelijk een echt functionerend boerenbedrijf, hoewel dat niet uitsluit dat het ook een decoratieve functie in de tuin had.

Beide elementen staan op de eerste tuinplattegrond van het tweede katern van het *Magazijn*, dat verscheen in 1802. Van de vijver is bekend dat deze in datzelfde jaar werd gegraven. Schorer moet dus meteen met zijn nieuwe boek aan de slag zijn gegaan.

Schorer gebruikte het *Magazijn* niet alleen om inspiratie voor zijn eigen tuin op te doen. Toen hij in 1817 met zijn vriend Nicolaas Cornelis Lambrechtsen correspondeerde over een te bouwen museum in Domburg, waar altaarstenen voor de Romeinse godin Nehalennia tentoongesteld zouden moeten worden, kwam het voorbeeldenboek weer van pas. Hij leende het uit aan Lambrechtsen, die een model voor een gotische tempel het meest geschikt vond als museumgebouw.⁵ Het plan is uiteindelijk niet uitgevoerd.

Zacharias Paspoort

Zacharias Paspoort (1759-1824) was advocaat en lid van de Middelburgse raad tot 1795. In de Franse tijd was hij lid van het provinciaal bestuur en na 1814 lid van de Staten van Zeeland en van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Middelburg.⁶ In 1820 verscheen bij Van Benthem Paspoorts boek *Beschrijving van Zeeland*, dat een vervolg bevat op de Zeeuwse delen uit de reeks *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*, die rond het midden van de achttiende eeuw in Amsterdam waren verschenen.

Paspoort abonneerde zich in 1802 op de reeks en nam de katernen af tot en met nummer 14, dat eind 1805 verscheen. Daarna hield hij ermee op. Kennelijk

bedacht hij zich later, want in 1820 kocht hij alsnog de resterende afleveringen 15 tot en met 24, *bijeen in eene nette halve Fransche band gebonden*.⁷

Paspoort woonde sinds het begin van de jaren tachtig op de buitenplaats het Huis ter Linde bij Ritthem. Van de hand van Paspoort zijn twee gekleurde tekeningen van het Huis ter Linde bekend, die hij in 1789 vervaardigde. Daarop zijn hagen en tot een scherm geschoren bomen langs de laan te zien. Later is mogelijk de tuin deels veranderd in een landschappelijke aanleg, maar gegevens daarover ontbreken vooralsnog.

Bastiaan Nebbens

Bastiaan Nebbens (1734-1807) was grootgrondbezitter en vanaf 1793 Brede Geërfde van de Polder Walcheren. In 1782 kocht hij de heerlijkheid Kleverskerke en noemde zich vanaf toen Nebbens de Cleverskerke. Daarnaast bezat hij ambachtsheerlijke porties in Geersdijk en Wissekerke, Tolseinde, Schore, Vlakte, Kapelle, Biezelinghe en Eversdijk, was leenman van het Leenhof van de Grafelijkheid van Zeeland Bewester Schelde. Hij had veel kennis van dijkonderhoud en was actief in de ontwikkeling van de landbouw. Dat laatste deed hij met name op zijn landgoed Voorhout bij Kruiningen op Zuid-Beveland. Toen hij dat in 1778 verwierf, bestond het alleen nog uit de bijgebouwen van het voormalige kasteel en een paar grachten. Nebbens liet er een fraai huis bouwen en een tuin aanleggen. Verder stond er een grote boerderij op het terrein.⁸

Nebbens kocht vanaf 1802 elke nieuwe aflevering van het *Magazijn* met gekleurde prenten, tot en met katern nummer 13 dat eind 1805 verscheen.⁹ Toen stopte hij ermee. Mogelijk speelde zijn gevorderde leeftijd daarbij een rol. In januari 1805 was zijn echtgenote Barendina Paardekooper overleden en begin 1807 overleed hij zelf op de leeftijd van 74 jaar. Hij woonde toen in de Gravenstraat in Middelburg.

Nebbens bezat sinds 1781 een kleine buitenplaats in West-Souburg die hij Rustlust had gedoopt.¹⁰ Van dit buitentje zijn geen afbeeldingen bekend. Het is dus niet duidelijk of Nebbens voor zijn eigen buitenverblijf gebruik heeft gemaakt van Van Laars voorbeelden. In 1810, toen Rustlust voor afbraak te koop werd aangeboden, was er sprake van *Marmere en andere beelden* in de tuin, een schuiten-

huis met roeiboot erin en een brug over de watergang.¹¹

Het grootste nut heeft het *Magazijn* mogelijk gehad voor Nebbens' andere buitenplaats, het huis Voorhout bij Kruiningen. Het kadastraal minuutplan uit omstreeks 1820 toont echter geen onregelmatig gevormde waterpartijen of percelen, dus als er al een landschappelijke tuinaanleg heeft gelegen, zal die zeer bescheiden van karakter zijn geweest. Onduidelijk is dus of Nebbens zijn *Magazijn* heeft kunnen gebruiken als inspiratiebron voor zijn eigen tuinen. Niet lang na het uitkomen van de eerste katernen overleed hij al. Dat doet vermoeden dat eventuele plannen om een model van Van Laar in een van zijn tuinen toe te passen, niet zijn uitgevoerd.

Gijsbregt de Feijter

De Middelburgse timmerman Gijsbregt de Feijter (1751-1813) kocht in september 1803 de eerste vijf katernen in zwart-wit. Tot en met katern nummer 9 kocht hij de ongekleurde editie, maar vanaf katern nummer 10 kocht hij de gekleurde versie. Na katern nummer 14, eind 1806, stopte hij met aankoop.¹²

De Feijter was afkomstig uit Axel in Zeeuws-Vlaanderen. Hij was gehuwd met Pieterella Romeijn. In 1796 en in 1808 wordt hij vermeld als 'stadsfabriek', de gemeentelijke timmerbaas.¹³

Nicolaas Bolleman

Deze man was eveneens timmerman. Het betreft waarschijnlijk Nicolaas Bolleman junior (1774?-1807). Hij bezat sinds 1805 een huis aan de Herengracht, waar hij op 1 oktober 1807 overleed op 33-jarige leeftijd. Zijn vader Nicolaas (1740-1811) was eveneens timmerman en afkomstig uit Axel.

Bolleman junior begon in 1804 met de aanschaf van katern nummer 10 in zwart-wit en bleef de reeks volgen. Katern nummer 23 verscheen enkele weken na zijn overlijden.¹⁴

Abraham van Doorn

Van Doorn kocht eind juni 1806 de tot dan toe verschenen vijftien delen in zwart-wit en abonneerde zich op de vervolgdelen.¹⁵

Van Doorn (1760-1814) was geboren in Essequibo (Brits Guyana) en op jonge leeftijd naar de Republiek gekomen. Voor de Franse tijd bekleedde hij diverse functies in het Vlissingse stadsbestuur, waaronder die van burgemeester, en dreef er een handelsonderneming. Onder de Bataafse Republiek vervulde hij enkele bestuursfuncties en werd onder koning Lodewijk Napoleon landdrost van Zeeland. Later werd hij nog maire van Vlissingen en lid van *corps législatif* van het Franse Keizerrijk.

Hij kocht in 1805 de buitenplaats Der Boede. Het jaar erna verwierf hij ook het buitentje Moesbosch, naast Der Boede. Hij voegde de twee tuinen samen en liet het bos voor het grote huis kappen om zo een uitzicht op de duinen te krijgen. In een brief aan zijn zoon uit 1806 schreef hij: *de heer J.W. Schorer heeft een paar dagen bij ons doorgebracht, en is bezig een plan van aanleg in orde te brengen hetgeen ik vandaag of morgen van hem ben wagtende*. Deze Johan Willem Schorer (1759-1812) was zelf eigenaar van de buitenplaats Arnesein bij Middelburg en mogelijk ontwerper van een deel van de tuin daar. Voor Van Doorn maakte hij dus een ontwerp voor het deel op het terrein van Moesbosch en het voorterrein van Der Boede. Dit is niet overgeleverd en evenmin nog in het huidige terrein te herkennen. Op het kadastraal minuutplan is het resultaat te zien. De bassins die er al lagen, waren allemaal bewaard, inclusief de ronde kom in het vroegere sterrebos van Moesbosch. Op het nieuw toegevoegde terrein was een niervormig stuk akkerland aangelegd en een weiland met een vijvertje, mogelijk een hertenbaan. Deze lag langs de weg en bood mogelijk een uitzicht op het plat-teland. Ten zuiden van het huis lag een tweede akker. Aan de oostzijde daarvan liep de herstelde oude oprijlaan van Der Boede.

Uit de brieven aan zijn zoon is op te maken dat hij zich zeer actief bemoeide met de veranderingen, zoals de verplaatsing van een schuur, het opnieuw aanleggen van een oprijlaan en het creëren van een uitzicht. Hij heeft dan ook waarschijnlijk zelf meegedacht over de vormgeving. De tuin die hij liet aanleggen, was mogelijk geïnspireerd door de voorbeelden van Van Laar, al is dat door gebrek aan beeld-

materiaal uit die tijd moeilijk te bewijzen. Het ligt echter wel voor de hand omdat hij een exemplaar van het *Magazijn* aanschafte.

In de bocht van de openbare weg, tegenover het inrijhek, liet Van Doorn in 1812 een grafkelder aanleggen. Het naaldvormige bovenstuk van de ingangspartij daarvan vertoont enige gelijkenis met een model voor een grafnaald uit Van Laar.¹⁶

Johan Jacob Sprenger

Sprenger (1782-1855) was de laatste die zich bij de abonnees aansloot. Hij bekleedde een aantal belangrijke bestuursfuncties, waaronder die van provisioneel schout van Oostkapelle in de Franse tijd, voorzitter van de Kamer van Koophandel te Middelburg en voorzitter van de Centrale Directie van Walcheren, het waterschap.¹⁷

In september 1808 kocht Sprenger de katernen 1 tot en met 22 *met fraaye gekleurde platen*, dus alle afleveringen die tot dan toe waren verschenen. Later nam hij ook de twee resterende afleveringen af.¹⁸

Sprenger verkreeg in 1804 door zijn huwelijk met Digna Johanna Meyners de buitenplaats Duinbeek bij Oostkapelle. Deze had rond die tijd vermoedelijk nog zijn geometrische tuinaanleg. In het eerste kwart van de negentiende eeuw verschenen er enkele slingerende lanen. Verder kreeg de vierkante gracht rond het huis een verbindingskanaaltje met een kom er schuin achter. Daar overheen sloeg men een bruggetje. Achter het huis werd een weiland aangelegd. Die laatste constructie leek enigszins op het open stuk achter het huis Ter Hooge dat eveneens rond die tijd werd aangelegd, waarschijnlijk naar ontwerp van de Middelburgse tuinontwerper Pieter Schuppens en dat in twee delen is gepubliceerd in de laatste katernen van het *Magazijn*.¹⁹

Besluit

Nadat het uitgeven van nieuwe katernen was gestaakt, ging de verkoop van losse katernen of reeksen daarvan wel door. Zo leverde Van Benthem, zoals hierboven aangegeven, in 1819 een incomplete ingebonden reeks aan Zacharias Paspoort. In datzelfde jaar verscheen bij uitgeverij Jacobus de Ruyter in Amsterdam een heruitgave van de gehele reeks in één band. Van Benthem noteerde voor deze heruitgave slechts één klant, de Middelburgse timmerman Jacobus Baas.²⁰ Deze telde twintig gulden neer voor het boek *in 't zwart in half Eng[else] band*. In het kasboek staat niet welke van de twee uitgevers, Allart of De Ruyter, de leverancier van het boek was.

In 1831 verscheen wederom een heruitgave van het *Magazijn* bij Joh. Noman & Zn. te Zaltbommel maar daarvoor had Van Benthem geen afnemers meer. Het aantal van acht personen is te klein om er conclusies op te kunnen baseren. Wel komt uit dit overzicht naar voren dat de kopers van het *Magazijn* op verschillende momenten tot aanschaf overgingen, eerder verschenen nummers nabestelden en soms ook afhaakten voordat de reeks beëindigd was. Dat ook timmerlieden het boek aanschafte, geeft aan dat het voorzag in een behoefte.

Over de auteur

Martin van den Broeke is werkzaam als beleidsmedewerker bij de Directie Natuur, Landschap en Platteland van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Hij verricht onderzoek naar buitenplaatsen, vooral in Zeeland, en bereidt een proefschrift voor over buitenplaatsen op Walcheren.

Email: martinvdb@live.nl

Noten

1. Zie daarover met name W. Meulenkamp, G. van Laars *Magazijn van Tuin-sieraaden* als een voorbeeldenboek voor Nederlandse tuingebouwen, *Bulletin KNOB*, jrg. 82 (1983), nr. 3 / 4, p. 124-141 en Martin van den Broeke en Wim Meulenkamp, Gijsbert van Laar (1767-1829), tuinarchitect. *Het Magazijn van Tuin-sieraaden*, de Nederlandse landschapstuin en de Vanlaarologie, *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, jrg. 12 (2003), nr. 1.
2. Universiteit van Amsterdam, Speciale Collecties, signatuur KVB 1, Archief van de boekhandel Van Benthem & Jutting 1801-1998. Voor dit onderzoek zijn de volgende stukken geraadpleegd: doos 19 (particulieren grootboeken 1801-1802 en 1803-1805), 20 (particulieren grootboek 1806-1807), 99 (particulieren grootboek 1808) en 100 (particulieren grootboek 1809), alsmede 25 (particulieren grootboek 1819, 1820) en 30 (particulieren grootboek 1831) (hierna: Archief Van Benthem). De geraadpleegde stukken gaan over de verschijningsjaren van het *Magazijn van Tuin-sieraaden* en twee herdrukken. In andere grootboeken zitten mogelijk gegevens over nog meer klanten, die pas later tot de aanschaf van het boek overgingen.
3. J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt, Het lezerspubliek als object van onderzoek. Boekaan-schaf in Middelburg in het begin van de negentiende eeuw, in W. van den Berg en Peter van Zonneveld (red.), *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw. Twaalf verkenningen*, Utrecht 1986, p. 69-91; idem, 'Bij Van Benthem geboekt. Een recon-structie van het Middelburgse koperspubliek in 1808', in W. van den Berg en J. Stouten (red.), *Het woord aan de lezer. Zeven literatuurhistorische verkenningen*, Groningen 1987, p. 142-165; idem, *Leescultuur in Middelburg aan het begin van de negentiende eeuw*, Middelburg 1988 en J. Muijs-van der Leun, *Leescultuur in Middelburg aan het begin van de negentiende eeuw. Bestsellers en geliefde auteurs, een bloemlezing*, Middelburg 1988, p. 50, 54-57.
4. Martin van den Broeke. *Jan Arends. Buitenplaatsen op Walcheren*, Alphen aan den Rijn 2001, p. 174-187, 178-180.
5. Martin van den Broeke, Stucwerk en spitsbogen. De consistorie van Koudekerke en neogotiek op Walcheren, *De Wete*, jrg. 38 (2009), nr. 3, p. 3-14.
6. F. Nagtglas. *Levensberichten van Zeeuwen*, deel 3, Middelburg 1891, p. 349.
7. Archief Van Benthem, doos 19, particulieren grootboek 1801-1802, fol. 31, particu-

- lieren grootboek 1803-1805, fol. 70 verso, 72 en 105; doos 25.
8. M.F. Lantsheer. *Zelandia Illustrata*, deel 1, Middelburg 1866, p. 736; F. Nagtglas. *Zelandia Illustrata*, deel 2, Middelburg 1878, p. 33; F. Nagtglas, Levensberichten van Zeeuwen, deel 3, Middelburg 1891, p. 265-267.
 9. Archief Van Benthem, doos 19, particulieren grootboek 1801-1802, fol. 177; particulieren grootboek 1803-1805, fol. 64 verso en 243 verso; doos 20, fol. 166 verso.
 10. Gemeentearchief Vlissingen, RAZE, inv.nr. 1482, fol. 134, transportakte van 8 november 1781. Het heette toen Snoucklust, naar de toenmalige eigenaar Snouck. Idem, inv.nr. 1484, fol. 86 verso-87 verso, transportakte van 14 september 1807.
 11. Advertentie *Middelburgsche Courant*, 2 juli 1810.
 12. Archief Van Benthem, doos 19, particulieren grootboek 1803-1805.
 13. H.M. Kesteloo. *De stadsrekeningen van Middelburg*, IX, Middelburg 1902, p. 31, 91.
 14. Archief Van Benthem, doos 19, particulieren grootboek 1803-1805, fol. 141 verso en 240 verso; doos 20, fol. 93 en 255; doos 21, fol. 99, fol. 97.
 15. Archief Van Benthem, doos 20, fol. 9 en 209; doos 99, fol. 121 en doos 100, fol. 13 verso.
 16. Martin van den Broeke, 'Een 'fraay en aanzienlijk' stuk goed', in Arinda van der Does en Jan Holwerda (eindred.). *Tuingeschiedenis in Nederland. Veelzijdig erfgoed in 't groen*, Utrecht 2009, p. 46-53.
 17. *Nederland's Particiaat*, jrg. 27 (1941), p. 321.
 18. Archief Van Benthem, doos 99, fol. 94 en doos 100, fol. 63.
 19. Van den Broeke, *Jan Arends*, a.w., p. 60-66.
 20. Archief Van Benthem, doos 25, fol. 62.